

הזירה האזורית: רוקדים על כל החתונות

יואל גוז'נסקי, גליה לינדנשטראוס, אופיר וינטר, רמי דניאל, מור לינק, מרתה פורלן, עודד ערן

המצב הנוכחי במדינות

שיקולים שונים של כל מדינה באשר למידת הנכונות להתקדם ביחסים עם ישראל. מעצבים מרכזיים קובעים את יכולת ההתקדמות ואת תקרת הזכויות

האסטרטגיה הישראלית הנוכחית

חיזוק יחסי הנורמליזציה ומינוף 'הסכמי אברהם' למערכות יחסים נוספות. טיפוח קשרים שקטים עם מדינות היושבות על הגדר

הפער באסטרטגיה הישראלית

תפיסה של "מה שהיה הוא שיהיה" – לינאריות חיונית; אי-הבנה מלאה של השפעת המדיניות כלפי הפלסטינים על היחסים באזור; אתגרים שאינם בשליטת ישראל ואשר משפיעים על שיפור יחסי ישראל והאזור

שיקולים לבחינת האסטרטגיה

הסוגיה הפלסטינית בכללה ואפשרות הסלמה בירושלים כגורם משבש משמעותי; פעולות והתבטאויות הנובעות מההרכב ומהמדיניות של ממשלת ישראל; צורך לרתום את ממשל בידן, שלו השפעה מכרעת על קידום היחסים; איראן כגורם המבקש לתקוע טריז ביחסים בין ישראל לשותפותיה החדשות; מתח מובנה בין מדינות השלום החדש למדינות השלום הוותיקות

האסטרטגיה המומלצת

על ישראל להתמקד בכל הערוצים (משום שהבחירה היא מותרות) ולערוך התאמות במדיניות הקיימת. במקביל לבחון קידום נוסחאות מדיניות נוספות ל'הסכמי אברהם', דוגמת היוזמה הערבית, כדי לשמר את התנופה

הצעדים המומלצים לפעולה

עידוד ארה"ב להשקעת תשומות בקידום היחסים, תוך הבלטת חשיבות התהליך לאינטרסים שלה; הצנעת השיח, היכן הוא גורם נזק; גיבוש מדיניות להרגעת המתוחות הדתית במזרח ירושלים עם מדינות השלום, ובמידת האפשר גם עם הרשות הפלסטינית וערב הסעודית; חיזוק והבלטת ההישגים ה"רכים" של ההסכמים, בייחוד עבור הדור הצעיר במדינות השלום; פעולה להסרת חסמים בירוקרטיים ומינוי פרויקטור

"גידור אסטרטגי" הוא רציונל מרכזי ביחסים בין מדינות המזרח התיכון וביניהן לבין המעצמות, והוא בא לידי ביטוי במספר דפוסי פעולה קשורים ומשתלבים. ברובד האחד, בין מדינות האזור נמשך ה"דנט" באופן שאינו תואם בהכרח חלוקה מחנאית מסורתית. ברובד השני, מדינות האזור עושות שימוש בנכסיות הגוברת שלהן ומגוונות משענות מדיניות ביטחוניות גם באופן המאגר את יחסיהן עם ארצות הברית.

אשר ליחסים בין המדינות באזור ובהיבט החיובי, רגיעה זמנית נרשמה במוקדי סכסוך ומתיחות ובראשם המלחמה בתימן, שלגביה הגיעו הצדדים להפסקת אש שברירית אך חשובה. היבטים חיוביים נוספים בראיית ישראל הם המשך ההעמקה של 'הסכמי אברהם', ההתקרבות לטורקיה, ההיחלשות הנמשכת במעמד של ארגוני האסלאם הפוליטי במרחב, בראשם האחים המוסלמים, והחשיבות הגוברת של היבטי אקלים וסביבה והצורך לטפל בהם בשיתוף פעולה מצד מדינות באזור. בה בעת ובמובן השלילי, הועמקו הפערים הכלכליים בין המדינות העשירות, בעיקר מפיקות הנפט והגז, לבין המדינות העניות המייבאות נפט, שמצבן הכלכלי החמיר עקב השלכות המלחמה באוקראינה. חלקן מוגדרות מדינות כושלות, ביניהן לבנון, ירדן, סוריה ותימן. אתגרי הכלכלה הם מאיץ מרכזי להתקרבות בין שחקניות אזוריות דוגמת מצרים וקטר או אף טורקיה ואיחוד האמירויות וערב הסעודית – מאפיין בולט בתהליך ה"דנט" האזורי.

התחזקות הכלכלית של מדינות המפרץ הגבירה את הנכסיות שלהן (בעיניהן ובעיני גורמים נוספים) והביאה אותן לאמץ מדיניות עצמאית יותר וניסיון להימנע מבחירת צד בתחרות הבינ-מעצמתית. בכלל זאת מדיניות שאינה תואמת תמיד את זו של ארצות הברית, ובייחוד בקשר למשק האנרגיה. ביקורו של נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן בערב הסעודית ביולי 2022, שהיה אמור לסמל "אתחול" של היחסים עם הממלכה ועם כלל המרחב הערבי וחזרת ארצות הברית למלא תפקידי הובלה באזור, לא הביא עד כה לשינוי מגמה. ואכן, בראיית רבות ממדינות האזור יש שאלה אשר לנכונות האמריקאית לעמוד לצידן, בעיקר מול איראן המתעצמת, ומתחזקת ההבנה כי חל שינוי בסדר העדיפויות הגלובלי של בעלת הברית המרכזית שלהן. תפיסה זו אשר למדיניות ארצות הברית מביאה מספר מדינות באזור לקבל על עצמן תפקידים שונים, בראש ובראשונה ניסיון לנטרל איומים ולשכך מתיחויות.

במסגרת זו נמשכים המאמצים מצד חלק מהמדינות לייצב את יחסיהן עם איראן, שהיא איום הייחוס המרכזי מבחינתן. איחוד האמירויות וכווית, למשל, מהדקות את היחסים הדיפלומטיים והכלכליים עם איראן, בעוד ערב הסעודית ממשיכה לנסות לשמור על ערוץ קשר פתוח עם טהראן. אומנם אין בקרבן ציפייה שמאמצים אלו יביאו לפתרון מחלוקות העומק רבות השנים ביניהן לבין איראן, אך הן עדיין חותרות לצמצם מתיחות ולהניח בסיס לשיתוף פעולה נקודתי, במידת האפשר.

מגמות אלו הן בעלות השלכות על ישראל, ובפרט על עניינה בביסוס מחנה אנטי-איראני ובקידום תהליך הנורמליזציה עם שכנותיה. יחסים מתוחים בין מדינות המפרץ לארצות הברית עלולים לקרב אותן בלית ברירה לאיראן, אך גם להגביר את הישענותן הביטחונית על ישראל. מעמדה של ארצות הברית במרחב ישפיע גם על היכולת לשמר את ההישגים של 'הסכמי אברהם' ולצרף מדינות נוספות לתהליך, בראשן ערב הסעודית, שהיא המדינה הערבית החשובה ביותר מבין אלה שאין להן עדיין הסכם עם ישראל.

תמונת מצב במדינות

שנת 2022 עמדה בסימן העמקת המשבר הכלכלי במדינות המייבאות אנרגיה והגברת התלות שלהן בסיוע חיצוני, בעיקר מפרצי. האפקט המצטבר של מגפת הקורונה, המלחמה באוקראינה, האטת הפעילות הכלכלית העולמית ומשבר האקלים – כל אלה עלולים להביא להשלכות חברתיות ולעזוזה פוליטיים בקרב המדינות העניות, ולחידוד הקיטוב ביניהן לבין המדינות המפיקות נפט. אלה משנות בהדרגה את אופי ההשקעה שלהן בעיקר במצרים, שם כוללות ההשקעות רכישה של נכסי מדינה.

במצרים הוחרפו האתגרים הכלכליים בשל המלחמה באוקראינה, בין היתר עקב עליית מחירי הדגנים המיובאים ופגיעה בתיירות מרוסיה ומאוקראינה. המשבר הכלכלי בא לידי ביטוי בשורת מדדים שליליים, ביניהם אינפלציה שנתית של כ-20 אחוזים, פיחות חד בערך הלירה המצרית והידלדלות ברזרבות המטבע הזר. לצד זאת מצרים רשמה גידול ברווחי יצוא הגז ושיא בתמלוגי המעבר בתעלת סואץ. מצרים מתמודדת עם הקושי הכלכלי – שעוללות להיות לו גם השלכות שליליות, פוליטיות וחברתיות – באמצעות חבילת תמיכה שאישרה בדצמבר 2022 קרן המטבע העולמית ומשיכת השקעות ומימון מצד ידידותיה המפרציות, בראשן ערב הסעודית, איחוד האמירויות ואף קטר, אשר האיצה את התקרבותה לקהיר בשנתיים האחרונות.

השנה החולפת עמדה בסימן המשבר הכלכלי המעמיק **בטורקיה** וההכנות לבחירות 2023 לנשיאות ולפרלמנט הטורקי. כדי לפצות על ההשפעות השליליות של האינפלציה ננקטו מספר צעדים כלכליים פופוליסטיים. המשבר הכלכלי השתקף גם בהתנגדות גוברת לנוכחות הפליטים הסורים בטורקיה. בתחום יחסי החוץ, המלחמה באוקראינה הדגימה את חשיבותה הגיאואסטרטגית של טורקיה ואת יכולתה לשמש מתווכת. מנגד, במערב התעוררה תרעומת עקב ההתנהלות הטורקית סביב צירופן של פינלנד ושוודיה לנאט"ו, פגישות בין נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן לבין נשיא רוסיה ולדימיר פוטין, שיש בהן גם משום התרסה כלפי המערב, ועקיפה טורקית חלקית את הסנקציות הכלכליות המוטלות על רוסיה. אומנם נרשמו פריצות דרך במאמצי נרמול היחסים בין טורקיה למדינות באזור, אך הישגי טורקיה בהקשר זה מצומצמים ביחס למצופה באנקרה. מערכת היחסים עם איראן נמצאת אף היא בשפל יחסי.

ביקור נשיא ארה"ב בערב הסעודית, שהיה אמור לסמל "אתחול" של היחסים, לא הביא עד כה לשינוי מגמה

לחיצת היד הקרה בין הנשיא ביידן ליורש העצר הסעודי, יולי 2022
 צילום: Bandar Algaloud/Courtesy of Saudi Royal Court/Handout via REUTERS

עוד בלטה בשנה החולפת המתיחות עם יוון והשלכותיה על מרובע היחסים טורקיה-ארצות הברית-יוון-קפריסין: אנקרה רואה באור שלילי את מעמדה העולה של אתונה בושינגטון ואת צמצום הפער הצבאי בין יוון לבינה. לנוכח המשבר הכלכלי הנמשך קיימת סבירות גבוהה שארדואן ינסה להסיט את תשומת הלב הציבורית לנושאי חוץ, בפרט למתיחות עם יוון וקפריסין, ולזירה הכורדית.

בירדן האפקט המצטבר של מגפת הקורונה, המלחמה באוקראינה וכן האטת הפעילות הכלכלית הגלובלית מחריפים את המצב הכלכלי. ענף התיירות, אחד ממקורות ההכנסה והתעסוקה העיקריים בממלכה, התאושש אך טרם חזר לממדיו בעידן טרום הקורונה. המדינות התורמות הפנו בשנה החולפת חלק ניכר מהתרומות לטיפול בפליטים באוקראינה ופחתו התרומות לקליטת הפליטים הסורים, ש-1.3 מיליון מהם חיים בירדן. בכך גדל הנטל על תקציב הממשלה בירדן, שם יחס החוב הציבורי לתוצר הלאומי המקומי הגיע לממדים מדאיגים.

במדינות המפרץ עמדה השנה האחרונה בסימן פריחה כלכלית, בעיקר על רקע המלחמה באוקראינה ומשבר האנרגיה בעקבותיה, וכן בסימן אימוץ מדיניות חוץ של "אפס בעיות" על ידי חלק מהן. בזכות עודפי התקציב השיקה ערב הסעודית רפורמות שונות בהיקף נרחב, חלקן מגלומניות, ויחד עם איחוד האמירויות וקטר היא הגבירה את הסיוע לאחדות משכנותיה העניות יותר, בתקווה להרחיב את השפעתה האזורית. מצבה הביטחוני של ערב הסעודית השתפר זמנית עם ההגעה להפסקת האש השברירית עם החות'ים בתימן. הסעודים זקוקים להמשך הפסקת האש יותר מהחות'ים, המנצלים אותה להתעצמות. חולשת המועצה הנשיאותית בתימן, העסוקה במאבקים פנימיים, מחזקת את ביטחון החות'ים שביכולתם לרשום הישגים נוספים בשטח ובמשא ומתן. ניסיון העבר מלמד שסיכויי ההגעה להסדר פוליטי ארוך טווח אינם גבוהים.

כשחזון 2030 השאפתני של ארצו לנגד עיניו, מחמד בן סלמאן, שליטה בפועל של ערב הסעודית, מבקש לאמץ מדיניות חוץ עצמאית, לבסס את מעמדה המוביל של הממלכה בעולם הערבי והמוסלמי ולהפגין מנהיגות בפני עמו לפני העברת הכתר. הוא, ויתר שליטי המפרץ, מבקשים לשמור על איזון עדין בין הצורך להמשיך בקשר קרוב עם ארצות הברית, בעלת הברית המסורתית שלהן, לבין הפוטנציאל הטמון, בראייתם, בשיתוף פעולה בתחומים שונים, בעיקר עם סין. אף שהקשר עם ארצות הברית הוא מבחינת מדינות המפרץ נדבך מרכזי בביטחון, הן מוטרדות מצמצום הקשב האמריקאי למזרח התיכון בכלל, ולבעיות הביטחון שלהן בפרט. ניכר שיפור גם במעמדה של קטר בזירות האזוריות והבינלאומיות. להתפתחות זו, בעיקר בעקבות הסכם הפיוס בינה לבין חלק משכנותיה במפרץ, הידוק הקשרים בינה לבין ארצות הברית והעצמת מעמדה כיצואנית גז טבעי נוזלי (LNG) מובילה, יש השפעה על אינטרסים ישראלים מהותיים גם מעבר לסיוע לרצועת עזה.

המדינות התורמות הפנו בשנה החולפת חלק ניכר מהתרומות לטיפול בפליטים באוקראינה ופחתו התרומות לקליטת הפליטים הסורים, ש-3.1 מיליון מהם חיים בירדן

מרוקו ממשיכה להתמודד עם השלכות מגפת הקורונה והמלחמה באוקראינה, שאליו מתווספת בצורת הקשה ביותר מזה עשורים, שפגעה בביטחון המים והמזון במדינה. המשבר הכלכלי בא לידי ביטוי בין היתר באינפלציה גואה, עליות מחירים והאטה בצמיחה, ובמקביל במחאה חברתית נגד יוקר המחיה. בתחום החוץ, שאלת הסהרה המערבית נותרת במקום גבוה בסדר היום, עם הישגים שנרשמו בשנה האחרונה מבחינת גיוס תמיכה בינלאומית בתביעתה של מרוקו לגבי האזור. על רקע זה, המשבר ביחסים עם אלג'יריה אינו צפוי לפוג בשל תמיכתה בתנועת הפוליסאריי הבדלנית. גם המתרחשות עם איראן, שאותה מאשימה רבאט בערעור היציבות באזור ובחימוש הפוליסאריי, לא צפויה להתמתן.

נורמליזציה

חוסנם של היחסים ההסכמיים בין ישראל לשכנותיה יעמוד במבחן מול צעדים שאפשר כי הממשלה החדשה בישראל תנקוט בהקשר הפלסטיני, אשר יביאו לידי ביטוי שוני ביחס להתנהלות קודמת בזירה זו. לישראל אינטרס מהותי בהמשך מגמת הנורמליזציה ובהרחבתה. ואולם התפיסה השוררת בישראל, שלפיה התהליך מתאפיין בהמשכיות מובנית, שגויה. התהליך שברירי והפיקר ועתידו תלוי גם באתגרים שמחוץ לטווח וליכולת ההשפעה הישראלית. בשנה האחרונה ניכרת במפרץ ירידה מסוימת בתמיכה הציבורית בנורמליזציה עם ישראל, במודל של 'הסכמי אברהם', כפי שעולה משורת סקרי דעת קהל. במסגרת זו יש לבחון אם פרישה של מדינה מ'הסכמי אברהם' תיצור אפקט דומינו ותגרום למדינות נוספות להרע את יחסיהן עם ישראל.

לצד החשיבות הרבה של 'הסכמי אברהם' והצורך להעמיקם ולהרחיבם, חשיבות ההסכמים עם ירדן ומצרים נותרה מכרעת מבחינת הסביבה האסטרטגית של ישראל. אשר ליחסי **ישראל-מצרים**, השלכות המלחמה באוקראינה פתחו הזדמנויות חדשות להרחבה ולהעמקת הקשרים הכלכליים בין המדינות. בשנה האחרונה נרשמו פתיחת קווי תעופה לתיירות ישראלית לשרם א-שיח; חתימת מזכר הבנות משולש בין מצרים, ישראל והאיחוד האירופי לעידוד חברות אירופיות לחפש גז טבעי במים הכלכליים של ישראל ומצרים, לפיתוח תשתיות הגז וליצוא גז מונזל לאירופה דרך מצרים; ואף אישור תוכנית ייעודית של ממשלת ישראל לקידום הקשרים הכלכליים עם מצרים.

השנה החולפת עמדה בסימן המשבר הכלכלי המעמיק בטורקיה
שוק באיסטנבול
צילום: REUTERS/Murad Sezer

מצוקת המים מחריפה גם היא בשל משבר האקלים, ובהיעדר פתרונות מידיים יוגבר הלחץ על ישראל להגדיל את הכמויות שהיא מספקת לירדן. אבל גם אספקת מים וגז טבעי מישראל לירדן לא שינו את מגמת השחיקה ביחסים בין שתי המדינות, בייחוד בפרט הגלוי. השיח בין בכירים במערכות השלטון בשתי המדינות חודש אומנם אחרי מספר שנות נתק, אך המשכו תלוי במדיניות שתנקוט ממשלת ישראל החדשה, בפרט בזירה הישראלית-פלסטינית. הקשחת הפעילות הישראלית נגד הטרור מרצועת עזה וביהודה ושומרון מגבירה את הפעילות המדינית הירדנית האנטי-ישראלית בזירה הבינלאומית. ניכוס ההגנה על המקומות הקדושים לאסלאם ולנצרות על ידי ישראל מלבה אף הוא את הביקורת על ישראל מצד המלך עבדאללה, הממשלה הירדנית והפרלמנט שלה.

מול **טורקיה** נרשמה ב־2022 פריצת דרך: ישראל וטורקיה הודיעו באוגוסט על נורמליזציה ביחסים והחזרת שגרירים. אנקרה מצפה לרווחים קונקרטיים מהתפתחות זו, בפרט בהקשר הכלכלי, וגם בהיבט היחסים בינה לבין ארצות הברית. ואולם קיים פער בין הציפיות הטורקיות לבין מה שישראל יכולה או מוכנה לתת לאנקרה. נוסף על כך, ירושלים מנסה לאזן בין הנורמליזציה עם טורקיה לבין שמירה על קשריה הטובים עם יוון וקפריסין – משימה שמורכבותה עולה ככל שגובר המתח במזרח הים התיכון.

עם **מדינות 'הסכמי אברהם'** נחתמו מזכרי הבנות רבים (חלקם עדיין לא מומשו) והסכמים בתחומים מגוונים, בהם ביטחון מזון ומים, רפואה וסייבר; נפתחו נציגויות; נערכו ביקורים מתוקשרים וגברו ההשקעות, בעיקר מצד איחוד האמירויות בישראל. כן נערכו מאות מפגשים בין גורמים ממערכת הביטחון לבין עמיתיהם באזור וגבר היצוא הביטחוני הישראלי למדינות המפרץ ולמרוקו. לצד התפתחות היחסים במישור הדו-צדדי נרשמים הישגים ניכרים בתחום הרב-צדדי, בעידוד ארצות הברית, בעיקר בתחום הביטחוני: הצטרפות ישראל לפיקוד המרכז האמריקאי CENTCOM מביאה אותה לשתף פעולה, גם אם לא תמיד באופן ישיר, עם צבאות של מדינות שאיתן אין לה יחסים דיפלומטיים. עניין זה מסייע בהגברת שיתוף הפעולה עימן בתחומים נוספים מתחת לסף הפומביות.

היקף הסחר בין ישראל למדינות ההסכמים (סך העסקאות בינואר-נובמבר 2022, במיליוני דולרים, ללא יהלומים)

7,308
טורקיה

1,599.6
איחוד האמירויות

11.9
בחריין

53.1
מרוקו

282.1
מצרים

493.2
ירדן

מקור: למ"ס

לצד ההישגים, עד כה לא הצטרפו מדינות נוספות ל'הסכמי אברהם', וההסכמים עצמם לא הניעו התפתחות כלשהי בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. עם זאת ולמרות שההסכמים ימשיכו להתנהל גם במנותק מהסוגיה הפלסטינית, היא תשפיע עליהם, בוודאי בהתרחש אירועי קיצון דוגמת התפרצות אלימה בזירה. יתר על כן, נסיבות שונות ותהליכי עומק עלולים לצנן את השלום החם יחסית ולפגוע בסיכויי התרחבותם ובהכללת מדינות נוספות בהם, ובראשן ערב הסעודית.

ערב הסעודית בחרה בקשר עם ישראל כאופציה אסטרטגית, והיא נוקטת מעין "נורמליזציה זוחלת" ביחס לישראל, בעיקר בתחום הכלכלי. מוערך שהתחממות אפשרית ביחסים תהיה במודל שונה מ'הסכמי אברהם', בכפוף לנסיבות ולתנאים בממלכה ומחוצה לה. ערב הסעודית תמשיך להדגיש, בוודאי פורמלית, התקדמות בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני ותדבק ביוזמת השלום הערבית כבסיס למשא ומתן עם ישראל וכתנאי לנורמליזציה עימה. זאת במקביל לשימור הקשר הביטחוני החשאי עם ישראל ולשיפור הדרגתי ביחסים. יודגש שניסיון להאיץ בריאד לחמם יחסים עם ישראל בטווח המיידי, ובוודאי לתת פומבי לקשרים הקיימים, יפגע בסיכויי המהלך. זאת ועוד, המתוחות בין ארצות הברית לערב הסעודית נושאת השלכות שליליות עבור ישראל הן אשר ליכולת לגבש שיתוף פעולה אזורי, גם מול איראן, והן בהיבטי נורמליזציה. החרפת המשבר ביניהן עלולה לקרב את ערב הסעודית עוד יותר למדינות כסין ופקיסטן, ולכך יהיו השלכות שליליות גם בהיבטי תפוצת גרעין אזורית.

מספר מעצבים הקובעים מעין תקרת זכויות לאפשרות לפתח את היחסים עם מדינות השלום "החדש" והשלום "הישן":

ראשית, לנושא הפלסטיני יש עדיין משקל רב בעולם המוסלמי. החרפה במצב הביטחוני בין ישראל לחמאס, בפרט מול הרשות הפלסטינית, תערים קשיים ואף עלולה לפגוע ביחסים – בוודאי בהיבטיהם הפומביים. אפקט מצנן נורמליזציה עלול גם להתלוות לצעדים חד-צדדיים שתנקוט ישראל בירושלים ובמיוחד בהר הבית, על רקע הרגישות המיוחדת שיש במרחב הערבי לירושלים והתפיסה כי הממשלה הישראלית החדשה מתנגדת לתהליך השלום.

הצטרפות ישראל לפיקוד המרכז האמריקאי CENTCOM מביאה אותה לשתף פעולה, גם אם לא תמיד באופן ישיר, עם צבאות של מדינות שאיתן אין לה יחסים דיפלומטיים. עניין זה מסייע בהגברת שיתוף הפעולה עימן בתחומים נוספים מתחת לסף הכומביות

שנית, איראן מתנגדת ל'הסכמי אברהם' וחוששת בייחוד משיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל למדינות המפרץ. היא מבקשת לפיכך לתקוע טריז בין ישראל לשותפותיה ולאיים עליהן, והיא אף עלולה לנקוט פעולות מתחת לסף המלחמה כדי לאלצן ליישר קו איתה ולצנן את יחסיהן עם ישראל.

נוסף על כך, פרו־אקטיביות אמריקאית נחוצה לא רק לקידום היחסים בין ישראל לשכנותיה באזור אלא לעיתים גם כדי ללוותם, בוודאי בנושאים ביטחוניים רב־צדדיים. ממשל בידן תומך, בעיקר רטורית, בתהליך הנורמליזציה האזורית, אך לא ברור עד כמה יהיה מוכן להשקיע בקידומו. תמורות אמריקאיות משמעותיות עשויות לדרבן מדינות שיושבות על הגדר להתקרב לישראל, גם בניגוד לעמדות פומביות קודמות שלהן ביחס לישראל וליחסיה עם הפלסטינים.

לבסוף, גם לסדרי העדיפויות השונים של מדינות השלום הערביות יש לעיתים השפעה שלילית על היכולת לקדם את היחסים, בוודאי במסגרות רב־צדדיות.

בעיקר נכון הדבר לגבי המתח המובנה בין מדינות השלום החדש לבין מצרים וירדן, מתחים שטרם יושבו בין טורקיה למצרים ואף התחרות בין מדינות המפרץ לבין עצמן.

סיכום והמלצות

- האתגרים האזוריים הגוברים, הכלכליים והסביבתיים, מציעים לישראל הזדמנויות חדשות להעצמת יתרונה היחסי עבור שכנותיה בתחומי האקלים, ביטחון המזון והמים, הטכנולוגיה והרפואה. לשם ניצולן:
 - יש לבחון קידום נוסחאות מדיניות (לצד 'הסכמי אברהם') דוגמת היוזמה הערבית, בכפוף לפריצת דרך עם ערב הסעודית, כדי לשמר מומנטום לתהליך הנורמליזציה.
 - יש לעודד את הממשל האמריקאי להשקיע בתמורות מטעמו לשם קידום הנורמליזציה האזורית, תוך הבלטת חשיבות התהליך לאינטרסים האמריקאיים.
 - יש להבליט את ההישגים ה"רכים" של ההסכמים, בייחוד עבור הדור הצעיר במדינות השלום.

ניכר שיפור במעמדה של קטר בזירות האזורית והבינלאומית
אמיר קטר מעניק את מדליית הניצחון לשחקן ארגנטינה ליונל מסי במונדאל 2022
צילום: Robert Michael/dpa via REUTERS

- יש להגביר השקעות פיננסיות ישראליות ואמריקאיות במימוש 'הסכמי אברהם', למשל באמצעות צוותי העבודה של פורום פסגת הנגב, שבמסגרתם יגובשו דרכים להתמודדות עם אתגרי האזור. מומלץ לרתום גם את ירדן, סודאן, צ'אד והרשות הפלסטינית לצוותי עבודה אלו.
- יש לעודד שיח סובלנות דתית בין מדינות השלום, בפרט בהקשר לירושלים, לצד עיצוב פורומים ומנגנונים אזוריים לשיח ולגיבוש הבנות בין-דתיות.
- מול מצרים, על ישראל לחתור לקידום הקשרים הכלכליים ולשילוב קהיר בדינמיקה האזורית החיובית שיצרו 'הסכמי אברהם', למשל דרך קבוצות העבודה במסגרת פורום פסגת הנגב.
- זאת ועוד, על ישראל לבחון יחד עם מצרים דרכים למנף את הסכם סימון הגבול הימי עם לבנון לשם הרחבת מסגרות שיתוף הפעולה בנושאי הגז והאנרגיה במזרח הים התיכון, על בסיס אינטרסים גיאוגרפיים משותפים.
- מול קטר, על ישראל לחתור לשיפור זהיר והדרגתי ביחסים עימה ולהסתייע בה היכן שאפשר, גם מעבר לסיוע ההומניטרי הקטרי לרצועת עזה. זאת תוך הבנה כי האמירות העשירה, המעצימה עוד יותר את השפעתה באזור ומחוצה לו, תמשיך לאתגר את ישראל במדיניותה.
- מול ירדן, על הממשלה החדשה בישראל לחתור ליצירת מאזן חיובי יותר ביחסים עם הממלכה במישור האזרחי והביטחוני. יש לנסות להגביר את הלחץ האזורי והבינלאומי על ירדן להשתלב בפרויקטים אזוריים, שסייעו להן לכלכלתה והן לכלכלה הפלסטינית.
- מול טורקיה יש להמשיך בזירות לצקת תוכן בתהליך הנורמליזציה. על ישראל להביא בחשבון שהנורמליזציה בין המדינות עודנה שברירית ותלויה בהקשר הישראלי-פלסטיני, ביחסי טורקיה-ארצות הברית ובמתיחות בין טורקיה ליוון.

